

Ankara'dan Taşkent'e Gönül Köprüsü

Ali Şîr Nevâî ve Eserleri Sempozyumu

Ankara-Taşkent Bildiriler Kitabı

95. yıl

ISBN 978-605-9786-84-3

9 786059 786843

Ankara'dan Taşkent'e
Gönül Köprüsü

Ali Şîr Nevâî ve Eserleri Sempozyumu

Ankara-Taşkent
Bildiriler Kitabı

Editör: Emek ÜŞENMEZ

Ankara'dan Taşkent'e Gönül Köprüsü

Ali Şîr Nevâî ve Eserleri Sempozyumu

Ankara-Taşkent Bildiriler Kitabı

Editör
Emek ÜŞENMEZ

95. yıl

ALİ ŞİR NEVÂİ VE ESERLERİ SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER KİTABI

Editör
Doç. Dr. Bahtiyar Aslan

İstanbul, 2021

ALISHER NAVOIYNING “MAHBUB UL-QULUB” IDA NUTQNING KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARI VA NUTQIY DID XUSUSIDA.....	363
F.F.D. Tolib Enazarov Gulrux Jumanazarova, Jahongir Jumanazarov	
АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОД ДУНЁСИ.....	375
Умида Расулова	
ALISHER NAVOIY IJODI JADIDLAR NIGOHIDA.....	381
Inomjon Azimov Muyassar Saparniyozova	
ALİ ŞÎR NEVÂÎ ESERLERİNDE İLÂHÎ AŞK TERENNÜMÜ.....	387
Doç. Dr. Abdûlmurad Tilavov	
ALİ ŞÎR NEVÂÎ VE TARİH ÜZERİNE.....	395
Doç. Dr. Otabek R. Juraboev	
АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ «МУҲОКАМАТ УЛ-ЛУҒАТАЙН» АСАРИДА ГРАММАТИК ҚАРАШЛАР ТАҲЛИЛИ.....	417
Ф.Ф.Н. Н.Аҳмедова	
АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ТИЛШУНОСЛИК ИЛМИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	425
Сайидирахимова Насиба Сайидмахамадовна Сайидирахимова Дильфуза Сайидмахамаджановна	
NAZAR İŞANKUL VE HURŞİT DOSTMUHAMMED HİKÂYESİLERİNDE DİNÎ- FELSEFİ KAVRAMLAR.....	433
Gülnaz Sattarova	
ALİ ŞÎR NEVÂÎ’NİN HAMSE ESERİ VE SÂKÎNÂME TÜRÜ.....	443
Maksud Asadov	
ŞECERE-İ TERÂKİME’DE OĞUZ HAN’IN DOĞUMU HAKKINDA.....	455
Dr. Marguba Abdullayeva	
“XAMSA”NING İLK NASRIY BAYONIDA MAZMUN UYG’UNLIGI.....	461
Ozoda TOJIBOYEVA	

ALİ ŞİR NEVÂÎ ESERLERİNDE İLÂHÎ AŞK TERENNÜMÜ

Doç. Dr. Abdlmurad Tilavov

Ali Şir Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi

Özet:

Büyük sanatkâr Ali Şir Nevâî'nin eserlerinde aşk, en önde gelen konulardandır. O eserlerinde mecâzî aşkı, insanı hakîkî aşka götüren bir köprü olarak işlemiştir. Makalede bununla ilgili bazı tespitler takdîm edilecek, büyük şâirin eserlerinden bazı örneklerle, onun aşkla ilgili düşünceleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Ali Şir Nevâî, Aşk, Âşık, Şiir, Sevgi, Dîvân*

“Aşk” kelimesi sözlüklerde “aşırı sevgi”, “insandaki güçlü meyil”, “sfiler nezdinde bâtnî bir kudretle Hakk’ın vaslına yönelmek” şeklinde açıklanmaktadır. “Aşk”, “Âşık”, “Maşuk”, “Maşuke”, “İştiyâk” kelimeleri Arapça “Aşaka” szcgnn kökünden türemiştir. Araplar, ağaç ve bitkilere sarmaşıp, onların tadını emip, sonuçta onları kurutan sarı bitkiye “Aşaka” demektedirler.¹

“İlâhî aşk”ın cezbesi de kime isâbet ederse, onu rahatsız ederek, âşığı yemek içmekten, uykudan, rahattan mahrum bırakır, vücudun isteklerini yavaşa kesip, ruhu parlatır. Sonuç itibarıyla âşıklar çevredekilere kayıtsız kalarak, değil kendilerini, belki de dünyayı unuttururlar. Âşık ruhen sadece “İlâh”la sohbet eder, “Dost”

¹ Alisher Navoiy, Qomusiy Lug’at, Toshkent 2016.

için canını fedâ etmeye hazır durur. Mütefekkir, ârif ve âşık şâir Ali Şîr Nevâî'nin telif ettiği “Leylî ve Mecnûn” destanındaki Mecnûn’un hâli ve maceraları bunu kanıtlamaktadır. Mecnûn’un ızdıraplarına dayanamayıp, ona acıyan hükümdar Leylî’yi Mecnûn’un karşısına getirdiğinde, Mecnûn Leylî’ye dikkat bile etmeden “Leylî, Leylî...” diye yoluna devam eder. Artık o, Leyli vasıtasıyla mecazi aşk basamağından geçip, “İlâhî aşk” a mazhar olmuştur. Bu destanında Nevâî aşkı şöyle tanımlamaktadır:

*Ey ışk, garîb kimyâsen,
Bel ayine-i cihânemâsın²*

Yani, ey aşk, sen hem kimya, hem de âlemi gösteren aynasın. Nitekim kimya vâsıtasıyla bakırın altına dönüştürülmesi ya da dağ madenlerinin eritilip saf altın çıkarılması gibi, insanın vücudu da “aşk” ateşiyle yanıp, illetlerden temizlenir, kemâle erer, tertemiz ruh haline dönüşür ve ona âlemin sırları İskender’in aynasına cihândaki olayların yansıması gibi yansır.

Ali Şîr Nevâî başka bir eserinde âşıkdan bahsederken “yüzü pâk, sözü pâk, hem özü pâk” demektedir. “aşk”, Nevâî şiirlerinin önde gelen esas konularındandır. “Hazâinü’l-Maânî” dîvânında “aşk” redifli iki gazel mevcuttur. “Hayretü’l Ebrâr” destanının 9. makâlâtında aşk ateşi tanımlanmaktadır. “Ferhad ve Şîrîn” destanında 233 defa, “Leylî ve Mecnûn” destanında ise 240 defa “aşk” sözcüğünün kullanılması bu kavramın Ali Şîr Nevâî eserlerinde ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

Ali Şîr Nevâî, âlem ve Âdem aşktan dolayı yaratılmıştır, diye algılar. “aşk”, Nevâî dünya görüşünün temelini, mâhiyetini oluşturmaktadır.

*Bolmasa ışk ikki cahan bolmasun,
İkki cahan deme ki, cân olmasun.
Işq ul tan ki aning cânı yok
Hüsnni netsun kişi kim, ânı yok³.*

Yani aşk olmazsa, iki cihâna gerek yoktur. Değil iki cihân cânâ da gerek yoktur. “Aşk” bulunmayan vücut cansız bedendir. Nitekim, can olmazsa, kişi güzelliği ne yapsın ki...

² Alisher Navoiy, Layli va Majnun, Doston. Toshkent 2016. s. 86

³ Alisher Navoiy, İbratli Hikoyatlar va Xislatli Hikmatlar–Toshkent-2017. s. 153.

“Leylî ve Mecnûn” destanında dile getirilen vadinin adı da “aşk”tır. Burada şâirin karanlık gecede hayal atına binerek, yolculuğa çıkmasından bahsedilmektedir. “Aşk” vadisine vardığında at tökezleyip, yürüyemez. Şiddetli yağmur yağar, gök gürültüsü işitilir, şimşek çakar. Şimşeğin aydınlığında şâir çöldeki ağaç gibi kurumuş insan kemiklerini, vahşî hayvanları görür. Bu tasvirlerin hepsi sembolik olup, gece - hicrân (ayrılık gecesi), vadi “aşk” vadisidir, vahşî hayvanlar âşığa saldıran bela ve afetler, kemikler ise “aşk”ın kurbanlarıdır.

*Çün vadi-yi ışk taptı manzil,
Ötmaklığı müşkil erdi, müşkil.*

Yani, Aşk vadisine ulaşmıştı, ancak buradan geçmek oldukça zordu.

“Mey”, “bâde” kavramları Nevâî’nin gazellerinde İlâhî mârifet, pâk aşk, Allah’a karşı sevgi, iman anlamlarına gelmektedir.

*Ey Nevâî, bâde birlen hürrem et köngül uying,
Ne üçün kim, bâde kelgen uyge kayğu kelmedi.*

Şâir diyor ki, ey Nevâî, sen Allah’a olan aşkla, duru imanla gönülünün evini şad et. Çünkü aşkın, imanın bulunduğu eve keder gelmez, giremez. “Garâibü’s-Sıgâr” dîvânındaki bir gazelinde şöyle yazmaktadır:

*Aşraqat min aksi şems il-ka’si envar ül-hüdâ
“Yâr aksin meyde gör” deb, câmdin çıktı sedâ.*

“Güneşin kâsesinden hidayet nurları yansıdı. Yârin cemâlini meyde gör.” diye kâsedan bir ses geldi.” Burada İslâm’ın nüzûlundan söz edilmektedir. Bunun yanı sıra “cam (kâse)” dan kasıt “ârif” insanın gönlü, “mey”den kasıt ise İlâhî aşktır. Yani, gönül kâsesi “İlâhî aşk” meyi ile dolsa, maşukanın cemâli, bu âlemde cilve eder. Gazelin devamında şâir sâkiye seslenip diyor ki, eğer gönül kâsesinde dünya heveslerinin pasları varsa, o pası “vahdet” meyinden başkası gideremez, temizleyemez:

*Gayr nakşidin köngil câmda bolsa zeng-i gam,
Yoktur; ey sâkî, mey-i vahdet masallık gam-zuda.*

Evet, bu mey ve cam (kâse)dan sonuçta “Vahdet (İlâhî aşk)” meydana gelir. İşte o zaman kişi “cam” ve “mey” sözcüklerini bir tek kelime ile ifâde eder. Yani içtenlikle “Allah” der:

*Vahdete bolğay müyesser; mey bile câm içre kim,
Câm u mey elfazin degen bir isim ile kılğay edâ.*

Gazelin sonunda Nevâî kıyamette cennet ehline verilecek şarabı hatırlatmaktadır:

*Teşne-leb olma Nevâî, çün ezel sâkîsidin
“İşrebu ya eyyühal-etşan” kelür her dem nidâ.*

Yani, ey Nevâî sen susamış, suya hasret kalmış biri olma (veya bu durumdan üzülme). Çünkü ezel sâkîsi tarafından (cennette iken): “İçiniz, ey susamışlar!” diye bir ses gelir.

Hayatta “aşk”tan bahsederken, “Reşk”, yani kıskançlık onunla yan yana gelmektedir. Evet, ölçülü kıskançlık “aşk”ın idamesi için gereklidir, elzemdir. Ali Şir Nevâî'nin eserlerinde bu duygu “Çok güzel bir şekilde sanatsal yorumunu bulmuştur.” diyebiliriz. Şu satırlara dikkat edelim:

*Könglüm örtensün eğer; gayringga pervâ eylese,
Her köngül hem kim sening şevkingni peydâ eylese.*

*Özgeler hüsnün temâşâ eylesem, çıksın közüm,
Özge bir köz hem kim hüsnüngnü temâşâ eylese.*

Yani, senden başkasına gönlüm meylederse yansın, mahvolsun. Ancak, sana meyleden başka gönül de aynen böyle olsun. Senden başkasına bakarsam, gözüm çıksın, yuvasından atılsın. Ancak senin güzelliğine bakan başka bir göz de böyle olsun, akıp düşsün.

Toplumun böyle bir sevgiye, aşka, kıskançlığa her zaman ihtiyacı vardır. Tabiri câizse, bu güzel duygu, bu fazîlet aile yuvasının mutlu, saâdetli bir yuvası olması için elzemdir.

Rahmetli Prof. Dr. Necmeddin Kamilov bu gazeli “Reşk-nâme (Kıskanç-name)” diye adlandırmıştır⁴.

Aslında şâir bu gazelini kendi mürşidi Abdurahman Câmî'ye atfen yazdıysa da, onun zâhiri anlamının dinleyiciye, özellikle gençlerimize çok şey kazandıracığı kaçınılmazdır.

Ali Şir Nevâî “Hak aşk”ını mecaz yoluyla şöyle arz eder:

⁴ Najmiddin Komilov, Tasavvuf. Toshkent-1998, s. 210.

*Zihi hüsnün zühürüdin tuşub her kimge bir sevdâ,
Bu sevdâlar bile kevneyn bazarında yüz gavğa.*

Yani, ey Allah'ım, Senin hüsnün, yarattığın yarattıkların vâsıtasıyla zâhir olunca, her âşığın başına aşk sevdâsı düşmüştür. Dolayısıyla iki âlem pazarında gezen “Aşk” alıcıları âşıklık makâmında üstünlük için kavga etmektedirler. Yani onlar “İlâhî aşk” yolunda yarışmaktadırlar.

*Seni tapmak base müşküldürür, tapmaslık âsân kim,
Erür peydaliğing pinhân, vale pinhânliğing peydâ.*

Seni bulmak, yani “tek” ve “var” olduğunu, ilmin, hikmet'in, sonsuz kudretin hududunu idrâk edip, algılayıp iman getirmek herkesin elinden gelmez. “Bulmamak”, yani imansızlıkla, dünyanın göz kamaştırıcı, aldatici maişeti ile gaflette olmak âsân (kolay)dır. Nefse hoş geldiği için, bu tarz hayat sürdürmekte olanlar çoktur. Zîra, Sen varlığını pinhân (gizli) tutup, kullarını gayibâne iman etmek ile imtihan edersin. Ancak, Kendini her ne kadar pinhân tutsan da, yaratıkların vasıtasıyla Senin Zat-ı Sıfat'ın, varlığın aşikârdır.

*Nevâî, kayısı til birle Sening hamdın beyân kılsın,
Tiken Cennet güli vasfın kılarda güng erür güya.*

Allah'ım, Nevâî Sana hangi dille, nasıl hamd ü senâ söylesin ki. Diyelim, diken konuşarak cennetteki çiçekler vasfını beyan etmeye çalışsa, bunu beceremez ki, dilsiz kalır. Ali Şîr Nevâî'de Kâbe sevgisi kendine özgü bir tarzda yansımaktadır:

*Kâbe ki âlemnin olup kiblesi,
Kadri yok andak ki köngil Kâbesi
Kim, bu halayıkğa erür secdegâh,
Ul biri Halıkğa erür cilvegâh.*

Yani, Kâbe âlemin kiblesi olmasına rağmen “gönül kâbe”si kadar dereceye sahip değildir. Çünkü “Kâbe” yaratıklar (insanların) secde edeceği yerdir. “Gönül” ise Yaradan'ın (Allah'ın) cilvegâhı, Nazargâh-ı İlâhîdir. “İlahî Aşk”ın kendine özgü bedeli, talepleri vardır. O, bazen kalpte dert, ızdırıp taşımaya da gerektirir.

*Katre kanlar kim tamar, köksimge urgen taşdın,
Zahmdindir deme kim, kan yığlar ahvâlimge taş.*

Yani, göğsüme taş isâbet edince kan damlıyor. Ancak sen bunu taştan dolayıdır diye sanma. Aslında göğsüme isâbet eden taş kalbimdeki dert, ızdıraba dayanamayıp, kan ağlamaktadır⁵. Bize göre, Nevâî'nin terennüm ettiği “aşk”la Fuzûlî'nin;

⁵ Omonulla Madayev, Navoiy Suhbatlari, Toshkent-2018. s.191.

*Pempeyi dağı cünüm içre nihândır bedenim,
Budur öldükçe libâsım, ölsem erür kefenim*⁶.

Yani, “Senin hicrân oklarından dolayı vücudumda oluşan yaralarımaya koyduğum pamuklardan vücudum görünmez hale geldi. Ta ki hayattayken bu bana giysi olarak kâfidir. Öleceksem bunu kefen olarak kullanırsınız.” satırları ve Yûnus Emre’nin;

*Miskin Yûnus biçâreyim, baştan ayağa yarayım,
Dost elinden âvâreyim, gel gör beni aşk neyledi*⁷.

satırlarında ortak bir özellik, bir bağlantı vardır.

“Mahbûbü’l-Kulûb” şâirin ömrünün sonuna doğru telif ettiği çok güzîde bir eserdir. Eserin “Aşk Hakkında” bölümünde şâir şunları yazmaktadır:

*“Aşk parlayan bir yıldızdır, beşer gözünün nuru ondan, aşk bir cevherdir, insanlık tâcının ziyneti ve değeri ondan. Aşk saâdet güneşi, kaygılı kalplerin dikenliği ondan dolayı gülşen, aşk parlayan dolunaydır; karanlık gönüllerin gecesi ondan dolayı aydıdır... Aşk ejderhadır, tüm âlemi yutmak onun dileğidir...”*⁸

Bu eserde aşkın üç derecesinden bahseder şâir.

Birincisi, hemen hemen herkese ait olan aşktır. Diyorlar ki, “Filancı adam filancıya âşık olmuş; bu tür insanlar birisine âşık olup, ızdırıp çekip, onun hayaliyle gezerler. Bu aşkın en yüksek mertebesi şer’i nikâhtır”, demektedir Ali Şir Nevâî.

İkinci derece ise havasların aşkı olup, burada dünya güzellikleri, bu cümleden olmak üzere insanlara karşı sevgi beslemek vâsıtasıyla Allah’ın cemâlini, vasfını sevmektir. Nevâî bu aşkı tanımlarken şöyle demektedir:

“Bu ayrıca fazîlet sahiplerine özgü aşk olup, bu havas (özel) aşka mensup şahıslar pâk gözü pâk niyet ile pâk yüze baktırırlar ve pâk gönül o pâk yüzün zevk ve şevkiyle kararsız olur ve bu pâk yüz vasıtasıyla pâk âşık hakikî mahbubun cemâlinden tatmin olur”.

Nevâî’ye göre üçüncü derece de nebîlere ve evliyâlara özgü aşk olup, Allah’ın güzelliği ve kudretini bizzat müşâhede etmek ve ondan zevk alma duygusudur.

⁶ Fuzuliy, Devon, Toshkent-2015. s.203.

⁷ Yunus Emre Divanı’ndan Seçmeler, Beyan Yayınları, İstanbul-2016.

⁸ Alisher Navoiy, Mahbub ul-Qulub, Toshkent-1987. s.61.

Aşkdan söz yürüten şiir gerçek şiirdir, aksi takdirde o bir efsânedir. Asıl söz aşktan bahseden sözdür. Gönülde hayatın neşesi varsa bu, aşkın ta kendisidir, der Nevâî.

Peki, âşıklık derecesini nasıl elde etmek mümkündür? Bu saâdete ermek için neler yapmak gerekir? Bu konuda gene Nevâî bize yardım elini uzatıyor ve şöyle tavsiyede bulunuyor:

*Ey Nevâî, ışk atvarın hıfz eyley degan
Barça işni koyuban, kalsın bizim divanni hıfz.*

Aşkı elde etmek, onu ezberlemek isteyen, geçici her şeyi terk ederek, bizim dîvânımızı (yazdıklarımızı) okusun, ezberlesin⁹.

Bu saâdeti elde etmenin her okuyucumuza ve dinleyicimize nasip olması temennisiyle.

Kaynakça

- Alisher Navoiy, İbratli Hikoyatlar va Xislatli Hikmatlar. Toshkent 2017.
Alisher Navoiy, Layli va Majnun, Doston. Toshkent 2016.
Alisher Navoiy, Mahbub ul-Qulub, Toshkent 1987.
Alisher Navoiy, Qomusiy Lug'at, Toshkent 2016.
Fuzuliy, Devon, Toshkent 2015.
İbrohim Haqqulov, Alisher Navoiy, Shoh Baytlar, Toshkent 2017.
Najmiddin Komilov, Tasavvuf. Toshkent 1998.
Omonulla Madayev, Navoiy Suhbatlari, Toshkent 2018.
Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

⁹ İbrohim Haqqulov, Alisher Navoiy, Shoh Baytlar, Toshkent-2017. s.85.